

Albertas ROSINAS

Vilniaus universitetas

KELIOS MINTYS DĖL LATVIŲ SENŪJŲ RAŠTŲ VIENASKAITOS KILMININKO SU *-as* IR DAUGISKAITOS KILMININKO SU *-us*

Vienaskaitos kilmininkas. Be paveldėtos (*i*)o ir *i*jo kamienų vienaskaitos kilmininko formos su *-a* (rašoma *-e* ir *-a*), plg.: *Kunge* [*kung^a*]¹ C 288, 304 ir *Dewa* Elg 101₁₄ etc., vartojamos visuose XVI–XVII a. tekstuose, tik Kanizijaus katekizme (C) ir Elgerio evangelijose (Elg) vartojamas nevienskiemenių vardažodžių kalbamųjų kamienų genityvas su *-as* (rašoma *-es* [*-^as*] arba *-as*). Atitinkamai vienskiemenių rodomųjų įvardžių (artikelių) vienaskaitos kilmininkas čia turi galūnę su ilguoju balsiu, t. y. *-ās* (rašoma *-as*, *-ās*, *-aes*), pvz.: *taes schwetes Garres* C 277, 278, *taes schwetes crustes* C 284, *taes welnes* C 309, *taes pattesces Dewes vnd cilwekes* C 247, *Taes Altaers* C 263 (= *Altars*?), *taes Altars* C 264, *tas rakstes* Elg 6₁, *Rakstas macetaiems* Elg 38₂₃ (plg. *Rakstamacetaiems* Elg 73₉), *tās baustas* Elg 103₁₂, *wardas klaufitais* Elg 84₇, *v3 kruftas nāwes* Elg 59₁₅, *tās rakstas* Elg 102₄, *tas garras* Elg 102₄, *tās wardas daraitaia* Elg 84₆ etc.

Dėl šios fleksijos kilmės yra pareikštos trys nuomonės. Janis Endzelynas, neturėdamas Elgerio tekstų duomenų, Kanizijaus katekizmo kilmininko formas su *-es* laiko klaidomis: „Tulkotājs taču lieto, piem., formu *t a e s* ne tikai kā siev. k. viensk. ģenitīvu (= *tās*), bet arī kā daudzsk. ģenitīvu (laikam tāpēc, ka vācu *der* reizē ir daudzsk. un siev. k. viensk. ģenitīvs) un pat kā vīr. k. viensk. ģenitīvu!“ (Endzelīns 1979, 569). Šis teiginys, deja, ne tik kad nieko nepaaiškina, bet dar labiau supainioja klausimo sprendimą.

1996 m. šiuo klausimu savo nuomonę yra pareiškęs Bernardas Christophe, kuris mano, kad kilmininko formos su *-es*, *-as* Elgerio tekstuose yra atsiradusios dėl gimi-

¹ Tiriant latvių senųjų tekstų linksniavimo sistemą laikytasi prielaidos, kad žodžio galo skiemens grafema *e* žymi redukuotus balsius *a*, *e*, *i*, *u*, kilsius iš ilgųjų *-V* ir *-VC* struktūros galūnėse (plg. Endzelīns 1951, 84; Kušķis 1996, 79–80). Tokie užrašymai kaip vns. vard. *mutte*, vns. kilm. *Kunge*, *βewes*, *femmes*, vns. gal. *Dewe*, *Roke*, *Semme*, *nakte*, vns. įng. *ar galwe*, *ar tho fime*, *akr* (...) *firde*, dgs. vard. *koule*, *Rokes*, *βirdes*, dgs. kilm. *moke*, *grecke*, dgs. gal. *Rokes*, *wates*, *fimes* etc. skaitytini taip: vns. vard. [*mut^e*], vns. kilm. [*kung^a*], [*siev^as*], [*zem^es*], vns. gal. [*Diev^a*], [*ruok^a*], [*zemⁱ*], [*naktⁱ*], vns. įng. [*galv^a*], [*zīmⁱ*], [*sirdⁱ*], dgs. vard. [*kaulⁱ*], [*ruok^as*], [*sird^s*], dgs. kilm. [*grēk^a*], [*muok^a*], dgs. gal. [*ruok^as*], [*vāt^s*], [*zīm^s*] etc. Senųjų tekstų nevienskiemenių vardažodžių formų kalbamosios redukuotos galūnės labai primena kai kurių dabartinių vidurinės tarmės šnektų, pavyzdžiui, Kūdumo šnektos, vardažodžių atitinkamas redukuotas galūnes, plg.: vns. vard. *puik^a*, *ast^e*, *māj^a*, vns. kilm. *mež^a*, *māj^s*, *zem^s*, vns. gal.-įng. *mal^a*, *šķūnⁱ*, *pusⁱ*, *naktⁱ*, dgs. vard. *bērzⁱ*, *ķēk^s*, *aps^s*, *dur^s*, dgs. kilm. *kuok^a*, *puķ^a*, *dur^a*, dgs. gal. *lin^s*, *up^s*, *ziv^s* etc. (žr. Grabis 1991).

nės kaitos (Genuswechsel) (žr. Christophe 1996, 32). Šis aiškinimas nėra pakankamas vien dėl to, kad iš tų daiktavardžių, kurie turi kilmininko formą su *-es/-as*, tik vienas kitas tarmėse gali būti ir vyriškosios (*o* kamienas), ir moteriškosios (*ā* kamienas) giminės. Toks daiktavardis, kuris vartojamas Elgerio ir kitų autorių tekstuose, yra *kaps* ir *kapa* (plg. ME II 159), pvz.: *kappa* Elg 75₂₇, plg. vns. kilm. *tas kappas* Elg 75₁₈ ir *wena kappa* Elg 78₃₂. Elgerio tekstuose, be *kaps*, *kapa*, abiejų giminių kilmininko formas dar turi *bauslis* ir *bausla*, *raksts* ir *raksta*, plg. vns. kilm. *tās bauslas* Elg 103₁₂ ir *baufla* Elg 84₁₀, *Rakftas mocetaiems* Elg 38₂₂ ir *Rakfta macetaie* Elg 93₁₃. Kalbant apie tokių žodžių kaip *raksts* ir *raksta* giminės kaitą greičiau galima įtarti vertėjo gimtosios vokiečių kalbos įtaką: juk vokiečių kalboje šis žodis yra moteriškosios giminės, plg. *die Schrift*. Tačiau visi kiti daiktavardžiai (*Gott*, *Gebot*, *Herr*, *Geist*, *Kreuz*, *Teufel*, *Altar*, *Wort*) vokiečių kalboje yra ne moteriškosios giminės daiktavardžiai, o latvių kalboje jie priklauso tik vyriškajai giminei (*Dievs*, *bauslis*, *kungs*, *gars*, *velns*, *altāris*, *vārds*). Todėl sunku įsivaizduoti, kad autoriai versdami šiuos žodžius ir jų formas, būtų galėję painioti giminę.

Trečioji šių kilmininko formų radimosi versija yra taip pat nekorektiška. Pagal ją kilmininko formos su *-es/-as* atitinkančios vokiečių kalbos stipriojo linksniavimo vienaskaitos kilmininko modelį (žr. Rosinas 1995, 81). Toks aiškinimas implikuoja svetimos kalbos gramatinių morfemų skolinimąsi, kuris apskritai yra neįmanomas. Vadinas, būtina ieškoti patikimesnių kalbamojo kilmininko formų radimosi sąlygų ir vidinių motyvų.

Sprendžiant šį klausimą negalima išleisti iš akių tokių ribotai vartojamų senųjų raštų *o* kamieno vienaskaitos kilmininko formų kaip *no rýtas vnd no wakaras-pus* Elg 29₂₆₋₂₇, *rýtas agruma* Elg 24₂₃, *Nhe dſirreß vs rietas deenu* Mc 504, 1 etc., taip pat lyviškųjų šnektų kilmininko formų su *-s*, pvz.: *loũks putn'* (žr. Rudzīte 1964, 207), *loũks daŗbs* etc. Apie *o* kamieno vienaskaitos kilmininko *-s*, kaip garsą, atliekantį „kompozicinio“ garso ribotą vaidmenį, yra rašęs Endzelynas (žr. Endzeliņs 1951, 457). Jo nuomone, tokios kilmininko formos kaip *ārs puse* galėjusios atsirasti pagal *u* kamieno formą *vids puse*, o *loũks daŗbs* – pagal *mājs daŗbs*. Tačiau ir šiuo atveju „kompozicinis“ *-s* vaidmuo, mano supratimu, negali būti atsietas nuo struktūrinių sąlygų, susidariusių lyviškosios tarmės šnektų linksniavimo sistemoje vykstant galūnių redukcijai ir jų nykimui. Kadangi kalbamosiose šnektose žodžio galo pirminiai ir antriniai trumpieji balsiai išnyko, *u* kamieno daiktavardžiai perėjo į (*i*)*o* kamieną, išskyrus vienaskaitos kilmininko ir lokatyvo formas. Kilmininko forma sudėtiniuose žodžiuose ir tam tikrose samplaikose išlaikė fleksyvą *-s*, pvz.: *tīrgsdiens*, *tīrgc noūd*, *ôļs muc* (Svētciems ir kt.), plg. dar Graudiņa 1964, 185. Tad nesunku suprasti, kad tam tikruose junginiuose su kilmininku *u* kamieno reliktinio kilmininko (su *-s*) pavyzdžiu galėjo rasti ir (*i*)*o* resp. *iĵo* kamieno kilmininko formų su *-s*,

kurios kontrastavo vienaskaitos akuzatyvo-instrumentalio sinkretizuotoms formoms ir sistemiškai derinosi prie *ā* ir *ē* kamienų vienaskaitos genityvo formų su *-s* ir visos linksniavimo sistemos, plg. vns. kilm. *lo ūks* (*daŕbs*), *tirgs* (*noûd*) ir *dien-s*, *up-s*.

Antra vertus, negalima atmesti galimybės, kad tiek lyviškosiose, tiek kaimyninėse vidurinės tarmės šnektose kilmininkas su *-as*, plg. *no rýtas* Elg 29₂₆ ir *nùo rítas* (Ērgeme, Valka, Lugaži (žr. Raģe 1964, 41), galėjo atsirasti ir tokiomis sąlygomis, kai dar nebuvo išnykę iš ilgųjų balsių kilę trumpieji balsiai. Pirma, negalima išleisti iš akių to akivaizdaus fakto, kad ankstesniu latvių kalbos raidos laikotarpiu latvių tarmėse buvo daugiau *u* kamieno daiktavardžių negu dabar. Seniau *u* kamieniui priklausė **ārus*, kilm. **ārus*, **gadus*, kilm. **gadus*, plg. *g a d u s kārta* McP II 46, **laikus*, kilm. **laikus*, plg. *nùo tà la i k s* (Lazdona), **rítus*, kilm. **rítus*, plg. lie. *rýtus* (dabar *rýtas* pagal *vākaras*, žr. Endzelīns 1951, 442). Antra, dėl fonologinių žodžio galo pakitimų įvykusio *o* ir *u* kamienų suartėjimo laikais ir *u* kamieno vardažodžiams pereinant į *o* kamieną greta naujos kilmininko formos **(gad)-a* galėjo rasti ir forma **(gad)-as*, kurios gramatinė morfema *-as*, kaip skaičiaus ir linksnio kategorijų simbolizavimo žymiklis, struktūriškai geriau atitiko šnektų gramatinių kategorijų simbolizavimo tendencijas.

Turint galvoje lyviškųjų ir kaimyninių vidurinės tarmės šnektų *o* kamieno vienaskaitos kilmininko formos raidą ir tokios formos buvimą senuosiuose (iš esmės katalikų) tekstuose nereikėtų atmesti prielaidos, kad kalbamojo tipo kilmininko forma tam tikruose pasakymuose kaip lyvybė buvo vartojama ir Rygos tarmėje, kurios pamatu, kaip dabar manoma, yra radęsi visi senieji latvių tekstai (plg. Kušķis 1999, 69). Tai, kad Kanizijaus katekizmo vertėjas ir Elgeris savo tekstuose vartoja *o* kamieno vienaskaitos kilmininko formas su *-es* [*-^as*] arba *-as*, leidžia manyti, kad jie rėmėsi Rygos tarmės faktais, tik yra išplėtę tokios kilmininko formos vartojimo sferą. Pirma, jų tekstuose fleksyvą *-es* [*-^as*] arba *-as* gauna ir tie daiktavardžiai, kurie, kaip rodo šnektų duomenys, greičiausiai jo niekada ir neturėjo. Galimas daiktas, kad šiuo atveju kalbamosios galūnės pasirinkimą bus lėmęs ir gimtosios vokiečių kalbos daiktavardžių stipriojo linksniavimo kilmininko modelis, kuris struktūriškai labai artimas minėtų latvių šnektų ir Rygos tarmės ribotai vartojamam kilmininko modeliui. Antra, kadangi verčiamas ir artikelis, reikia manyti, kad vertėjai menkai mokėdami Rygos tarmę, šiuo atveju kaip fakultatyvinį sintaksinį gramatinių kategorijų žymiklį klaidingai pasirinko ne vyriškosios giminės formą *tā*, o moteriškosios giminės formą *tās*, kuri, jų supratimu, „derinosi“ su daiktavardžių kilmininko forma *-es* [*-^as*] ar *-as* ir gimtosios kalbos artikelio vyriškosios giminės forma, plg.: *taes Dewes* [*tās Diew^as*] ir vok. *des Gottes*.

Daugiskaitos kilmininkas. XVI–XVII a. latvių tekstuose daugiskaitos kilmininkas yra dvejopas: 1. Nevienskiemenių vardažodžių su redukuota galūne *-u* (rašoma *-e*

C, UP), *-u* (rašoma *-u* ir *-o* UP, Ps, Elg, Mc), vienskiemenių rodomųjų įvardžių *-uo* (rašoma *-o* UP, Ps, Elg, Mc), pvz.: *greke* [grēk^u] C 284, *to Grecke* [tuo grēk^u] UP 233, 2, *tho Grecke* UP 58, 5, *to greku* Ps 58, 5, plg.: *Bhern o bherne* [bērn^u bērnⁱ] UP 160, 3, *Kunx wueffo kungo* UP 236, 2, *Breβo* Ps 76, 5, *tho greko* Ps 117, 2, *quæfzo* Elg 98₂₉, *Kunx wuffo Kungo* Ps 236, 2, *kaio* Elg 108₁₆, *liâužo* Elg 70₂₅ etc. 2. Visuose senesniojo laikotarpio tekstuose nevienskiemenių vardažodžių kilmininko formos su *-u* (vienskiemenių rodomųjų įvardžių su *-uo*) turi ir gretimines formas su [-^us] (rašoma *-es* C, UP, Ps, Elg], *-us* (Elg) (vienskiemenių rodomųjų įvardžių su *-uos* (rašoma *-aes* C, *-oes* UP, *-os* UP, Ps, Elg).

Dėl pirmojo tipo daugiskaitos kilmininko formų galūnių kilmės aiškinimų abejonių nekyla (žr. Endzelīns 1951, 401, 530–531). Sudėtingesnė problema, kuri labai paviršutiniškai aiškinama ir Endzelyno darbuose, yra senesniojo laikotarpio tekstuose vartojamų kilmininko (tiksliau – kilmininko pozicijoje vartojamų) formų su *-us* ir *-uos* kilmės klausimas². Keletas to „kilmininko“ tipo formų pavyzdžių: *droudfibe taes Schwetes* [tuos svēt^us] C 252 *scodibe taes besdewes* C 276, *βalouse thos Besdewes sobes* UP 219, 7, *salouse thos Besdewes sobes* Ps 219, 7, *par Pammeszana tōs grækus* Elg 8₂₁, *cour is stepschen wufces touwes locekles* C 309, *Pameffschen tōs Greekes* Ench 43, *exkan (...) droudtczibetoes swetes* UP 299. *vβ tos Jodes* [tuos juod^us] *luckfchen* Ps 81, 13, *tōs Jōdes* [tuos juod^us] *leladena* Elg 49₁₁, *ekfzan tōs swætus* Elg 130₁₃ etc.

Endzelynas, sekdamas Josefu Zubatu (Zubatý), manė, kad daiktavardžių kilmininkas galūnę *-us* bus gavęs iš įvardžių daugiskaitos kilmininko *tuos*: „šos teksto substantiviem galotne *-us* (*-u* vietā) tikai tad, ja to priekšā stāv artikuls vai kāds atributīvs adjektīvs ar *-uos* resp. *-us*“ (Endzelīns 1951, 454). Toliau daroma prielaida, kad nėra neįmanoma, jog „substantīva galotne asimilējusies ar iepriekšējā vietniekvārda vai adjektīva galotni, un nevis pašu latviešu runā, bet šo tekstu vācu autoriem, kas arī citādi nodarījuši rupjas kļūdas“ (ten pat). Iš tų teiginių presupozicijos galima padaryti šias išvadas: 1. Tarmėje, kurios pagrindu buvo rašomi senieji tekstai, turėjo egzistuoti vienskiemenių įvardžių (artroidų) ir įvardžiuotinių būdvardžių kilmininkas su *-uos*, kaip augšzemniekų šnektose. 2. Neįmanoma būtų daiktavardžio frazė daiktavardžio genityvas su *-us*, jeigu jos pažymins yra ne įvardžiuotinis būdvardis ar artikelis (artroidas).

Atidžiau perskaičius XVI–XVII a. latvių senuosius tekstus ir ištyrus visas sintagmas su kalbamojo „kilmininko“ formomis galima iš dalies pritarti tik vienai Endzelyno minčiai, kad tos formos yra ne pačių latvių, o tekstų autorių sociolekto padariniai. Pirma, negalima kalbėti apie jokią asimiliaciją, nes yra nemaža atvejų, kai tokia

² Apie jų kilmę neužsimenama ir naujausiuose latvių kalbos linksniavimo sistemos tiriamuosiuose darbuose (žr. Christophe 1996; Forssman 2001).

įsivaizduojama asimiliacija nevyksta ir negali vykti, pvz.: *taes greke adfischennes* C 284, *tös czilweke* Ps 170, 1, plg. *to Czilweke* UP 170, 1; *wueffe beediges Epre-cetays gir* UP 164, 3, plg.: *wuffes bedigeß eprezetais gir* Ps 164, 3 etc. Tekstų duomenys rodo, kad greičiau galima kalbėti apie dviejų formų – senojo kilmininko formos ir „kilmininko“ su *-uos* ir *-us* mišrią vartoseną vienoje daiktavardžio frazėje. Antra, įrodyti, kad vakarinėse latvių tarmėse egzistavo vienskiemenių rodomųjų įvardžių (artroidų) ir įvardžiutinių būdvardžių daugiskaitos kilmininko forma su *-uos*, remiantis senųjų tekstų duomenimis, neįmanoma; senuosiuose tekstuose yra nemaža daiktavardžio frazių, kurias sudaro tik daiktavardžio „kilmininko“ forma ir nerodomas įvardis ar paprastas būdvardis, pvz.: *ahr nedarrischen doudfes labbes darbes* C 285, *Tauwas nammas barfiba* Elg 49₁₇, *nammus wyddu* Elg 66₁₂₋₁₃, *pec iugus wærfschus* Elg 92₁₆, *cour isstepschen wufces touwes locekles* C 309, *Tu Radditais wueffes lethes* Ps 133, 4, *Tu Radditais wueffes lethes* Up 133, 4 ir kt. Trečia, tiek Zubatas, tiek Endzelynas, tirdami kalbamąsias formas, nepastebėjo vieno svarbaus (turbūt svarbiausio) dalyko, kad galūnę *-us* senuosiuose latvių tekstuose turi iš esmės tik vyriškosios giminės ((*i*)o ir *ijo* kamienų) daiktavardžiai, išskyrus vieną kitą moteriškosios giminės ((*i*)ā kamieno) daiktavardį. Išimtis čia yra *lieta*, kuris senuosiuose tekstuose dažnai kaitomas pagal vyriškojo linksniavimo tipą; Elgerio tekstuose tik *muca* daugiskaitos kilmininkas turi galūnę *-us*, pvz.: *simptu muccus ölie* Elg 98₂₇. Kitų kamienų daiktavardžių daugiskaitos kilmininkas yra su *-e* arba *-u*, pvz.: *debbeffe* UP 72, 3, *debbeffu* Ps 126, 1, *atczu* Ps 109, 2, bet nėra su *-us*; neužfiksuota formų **acus*, **akmenus* etc. Net ir vyriškosios giminės daugiskaitinis daiktavardis *laudis* (*loudis*, *liaudis*) turi kilmininką su *-u* ar *-o* (plg.: *liauzu* Elg 48₂₆, *liâužo* Elg 70₂₅), bet neturi formos su *-us* – nėra **laužus*. Neaptikta senuosiuose tekstuose ir *ē* kamieno daugiskaitos kilmininko formų su **-us* – yra tik galininko formų su *-es*, pvz.: *czennas petz man no wußas pußes* Ps 52, 1, plg. vok. *Vnde stellen my allenthaluen*. Po prielinksnio *no* einanti forma *wußas pußes* yra ne kas kita kaip daugiskaitos galininko forma, paimta ne iš gyvosios latvių kalbos, o yra pačių vertėjų logiškai išplėtotų sintaksės taisyklių padarinys. Kadangi senuosiuose tekstuose prielinksnis *no* valdo vienaskaitos kilmininką ir galininką (žr. Nītiņa 1978, 194) resp. daugiskaitos kilmininką ir naudininką (plg.: *Laidet mums no βirdes luuckt* UP, Ps 301 ir *Kad Kristus vsczeles no tho nawe* UP 268, 6, *Kad Kristus auxkan czele no tho nawe* Ps 268, 6; *pesty mums no wisse bede* Ps 137, 4, *CHrist gir auxkam czeles / No to wueffe moke*³ UP 59, 1, *gaidyt winiu dælu no debbeffu* Elg 23₂₃ ir *Christus gir auxka[m] czeles / No täms wuffams mokams* Ps 59, 1), nesunku suprasti, kad pagal proporcinės analogijos santykį *no+vns.* kilm.: *no+vns.* gal. = *no+dgs.* kilm.: *x*; čia *x = no+dgs.* gal. Konstrukcijos *no+vns.* kilm. ir *no+vns.* gal. tikriausiai

³ Dėl konstrukcijos *no+dgs.* kilm. latvių šnektose žr. Endzelīns 1951, 662.

buvo vartojamos ir Rygos tarmėje, juoba kad „Ėnitiva prievārdi vienskaitlī atrodamī akuzatīva priekšā daudzās Kurzemes, Zemgales un Rietumvidzemes izloksnēs“ (Nītiņa 1978, 194 ir lit.). Taip senuosiuose raštuose atsirado daugiskaitos kilmininko, naudininko ir galininko neutralizacijos pozicija. Todėl neatsitiktinai juose daugiskaitos kilmininko, naudininko ir galininko formos vartojamos pramaišiu vienoje daiktavardžio frazėje, priklausančioje prielinksnio *no (nu)* konstrukcijai, pvz.: *es top no-wiβems malles moczitz* Ps 220, 7, plg. vok. *yck werde allenthaluen geangestet*; *Swabbatz nu wuβe mokems* Ps 268, 6, plg. *swabbadtcz no wueffe moke* UP 268, 6; *No darge ackmennems* Ps 181, 10, *noflaucis wyfsus afserus no winio accis* Elg 138₈, *Nu czilwekems rokems darītcz* Ps 171, 1, plg. vok. *Van minschen henden gemaket* etc. Tas pats pasakytina ir apie kitus prielinksnius, kurie vartojami ir su vienaskaitos kilmininku, ir su galininku. Endzelynas konstrukcijas *exkan+vns. gal., py(pe)+vns. gal.* laiko grubiomis vertėjų klaidomis („rupjas klūdas“). Su tuo sutikti, suprantama, negalima, nes tokios konstrukcijos, kaip minėta, vartojamos ir dabartinėje tarmėje.

Pagal minėtą taisyklę ir kiti vienaskaitos kilmininką ir galininką valdantys prielinksniai senųjų raštų tekstuose, be naudininko ir kilmininko, gali valdyti ir daugiskaitos galininką, pvz.: *ekfzan tōs swætus* Elg 130₁₃, plg. *ekfzan rakstems* Elg 40₂₂, *walde debbes bes wiffes bedes* Ps 286, 2, plg. vok. *regereft ane alle wancken*; *ekfzan iufso bauflus rakstits* Elg 54₂₈ etc.

Kaip matyti, ir šiuo atveju prielinksniai *ekfzan* ir *bes (bez)* gali valdyti daugiskaitos kilmininką, naudininką ir galininką, kurių formos gali atsidurti vienoje daiktavardžio frazėje, plg.: *ekfzan iufso bauflus*.

Senųjų tekstų pavyzdžiai rodo, kad daugiskaitos galininko vartoseną su vienaskaitos galininką valdančiais prielinksniais galėjo lemti ir vokiečių kalbos galininką valdančių prielinksnių taisyklė: *durch+gal. = la. cour+gal.*, plg.: *cour cauwe Bafnedte* C 249 ir *cour (...) schwetiges wates* C 308. Tai patvirtina ir konstrukcija su *par+gal. (vok. vor+gal.)*, pvz.: *laeid fcew apdfeloet par wufces bediges* C 304, *KAs war mums notickt par bhedes* UP 126, 1, *KAs war mums notikt par bedas* Ps 126, 1, plg. vok. *Wat kan vns kamen an vor noth*.

Kad prielinksnis *par* senuosiuose tekstuose valdo daugiskaitos galininką (arba naudininką), o ne įnagininką, kaip kartais linkstama manyti (žr. Vanags 1996, 76), rodo ne tik minėti pavyzdžiai su *(i)ā* kamieno daugiskaitos galininko forma *bēdas*, bet ir įvardžių ir kitų kamienų vardažodžių daugiskaitos galininko formos, pvz.: *Abfelo tew par mus* (rengėjo pataisyta *mu[m]s*) Ps 280, plg.: *abβelo thoew par mums* UP 280; *Par mus karie [t]as tefns wirs* UP 284, 2, *Thas dar mums par Bærnes* UP 255, 5, plg. vok. *he maket vns eruen*; *Wel dar mums par touwes parrādenekems* Ps 63, 3 ir *dar mums thōw paer Parrādenekes* UP 63, 3 (*par+gal.+naud. ir par+gal.*).

Ir be prielinksnio *par* kai kurie tranzityvinai veiksmažodžiai formuoja predikati- nių konstrukcijų sudėtinį junginį su dvejetainiu galininku (plg. Balkevičius 1998, 74). Kad latvių kalba turi dvejetainį galininką, rodo Endzelyno pateikti pavyzdžiai iš tarmių ir raštų, pvz.: *tuos sauc pumpurus* etc. (žr. Endzelīns 1951, 577). Senuosiuose tekstuose dvejetainis galininkas vartojamas su veiksmažodžiais *darīt, dabūt* etc. Po jų einanti asmeninio įvardžio galininko forma dažnai yra sinkretizuota su naudininko forma, pvz.: *Touws pratz dar mums ramus* Ps 137, 4; plg. vok. *Dein will der mach vns zam* ir s. lie. *Dáro iūs kurczius* DP 118₄₁; *Vnd mums thäs gaysums beernes dar* UP 41 (Vanags 1996, 76), *dartu mums labbes* UP 318, Ps 318, plg. vok. *make du vns fram*. Teigti, kad šiais atvejais asmeninių įvardžių forma *mums* konstrukcijoje su tranzityviniais veiksmažodžiais nėra akuzatyvo forma, būtų ne visai korektiška; lyviškosiose ir vidurinėse šnektose asmeninių įvardžių galininkas ir naudininkas turi sinkretizuotas formas *mũns, jũns* (Limbaži, Liepupe, Lāde, Dundaga, Svētcieims etc., žr. Rudzīte 1964, 224–225), kurių neutralizacija yra pačios latvių kalbos vidinės raidos padarinys (žr. Rosinas 1995, 139–147). Ir kitais atvejais su tranzityviniais veiksmažodžiais (teigiamaisiais ir neigiamaisiais) vartojama forma *mums* yra ne datyvo (plg. Vanags 1996, 75), o akuzatyvo forma, pvz.: *barroy mums* Ps 126, 1, plg. vok. *spysēt vns; Vnd newedde mums lounan kardenaschen* C 254, *Bet pefti mums no tho loune* C 254. Taigi tiek *mus* (= *mūs*), tiek *mums* yra akuzatyvo formos, kurios vartojamos ir dabartinėse latvių šnektose ir kurias tikriausiai vartojo XVI a. Rygos tarmės atstovai. Galimas daiktas, kad *mums* dažnesnį vartojimą senuosiuose raštuose inspiravo vokiečių žemaičių kalbos asmeninių įvardžių datyvo ir akuzatyvo formų sinkretizmas.

Kad prielinksninėje konstrukcijoje su prielinksniu *par* vartojamas akuzatyvas, patvirtina ne tik minėti sakiniai (plg.: *Vnde dar mums par Beernes* Ps 255, 5, *Thas dar mums par Beernes* UP 255, 5), bet ir Mancelio postilės pavyzdžiai, plg. *ka mums par Diēwa bērnus darītu* McP I 2 (žr. Endzelīns 1971, 464).

Su netranzityviniais veiksmažodžiais (pvz., *tapt*) senuosiuose raštuose paprastai taip pat vartojamas akuzatyvas, plg.: *Tims dōwe tas speeke Dewe Beernes tapt* EE II 16 ir *dewwe tems walliu Dewa bærnus tapt* Elg 11₂₄. Senąją (*i*)o ir *ijo* kamienų daugiskaitos instrumentalio formą su *-is* galbūt galima įžiūrėti konstrukcijoje su veiksmažodžio *būt* formomis, pvz.: *Ka tu mums wuessems pawhel lydtcz Brales buut* UP 51 (žr. Vanags 1996, 76).

Iš to, kas pasakyta, galima drąsiai daryti išvadą, kad konstrukcijose su prielinksniais *no, bez, iekš* vartojamos vardažodžių formos su *-uos* resp. *-us* yra ne daugiskaitos genityvo, o akuzatyvo formos, kurios pakeičia genityvą dėl genityvo ir akuzatyvo neutralizacijos (įvykusios tikriausiai latviškai kalbančių vokiečių sociolekte).

Ketvirta, aptariant „kilmininko“ formas su *-uos* ir *-us* negalima išleisti iš akių teigiamųjų ir neigiamųjų tranzityvinių konstrukcijų. Dabartinėje latvių kalboje teigiamieji

tranzityviniai veiksmažodžiai valdo akuzatyvą, plg.: *es rakstu vēstuli* ir *es rakstu vēstules*. Neigiamieji tranzityviniai veiksmažodžiai taip pat valdo akuzatyvą, plg.: *Migla vairs neaizsegs sauli* ir *Kviēšus nesēj sliktā augsnē*, nors gali valdyti ir genityvą, plg.: *Tā cilvēka es nepazīstu* (žr. MG I 394, plg. dar Endzelīns 1951, 563–564). Latvių senuosiuose raštuose neigiamieji tranzityviniai veiksmažodžiai paprastai⁴ valdo akuzatyvą, pvz.: *Ne iem touwo sweto Garu no man* Ps 210, 3, plg. vok. *nym nicht dynen hylger gheyst van my; Layde mums toes bhedes ne no czyth* UP 172, 3, plg. vok. *lath vns de dröffnisse nicht affdryue(n); Ja tas tos darbes ne atstaw* Ps 264, 8, plg. vok. *so he de Werk nicht latet; couwes patres nhe mak* C 245–246. Tas pats pasakytina ir apie tokias neigiamas sintaksines konstrukcijas, kuriose tranzityvino veiksmažodžio bendratis yra teigiama, bet neigiamas yra kitas veiksmažodis (verbum finitum), lemiantis neigiamą viso sakinio statusą, pvz.: *ne laid tōs grekes wal dyth* Ps 188, plg. vok. *lest de fünde nicht wolden; nelaid tōs sammaitat* Ps 212, 8, plg. vok. *vnd lest fe nicht vorderuen*. Būdinga tuo atžvilgiu yra pirmojo Dievo įsakymo konstrukcija, kuri išlieka beveik visuose XVI–XVII a. tekstuose: *tenw (= teuw) nebu es wairak Dewes turret ka mannim wen* C 256; *Toew ne buus cittes Dewes turreth prexkan man* Ench 9, *Nee wenes Dewes buus thōw thurreet wayrs* UP 247, 2, *Neewenos Dewos buus thōw thurreth wayrs* Ps 247, 2, plg. vok. *nene Göde schalt du hebben mere*, plg.: (...) *un selta Deewus jums ne buhs sewim taifiht* GB 144. Primitina, kad ir į prūsų pirmojo Dievo įsakymo sintaksinę konstrukciją įeina akuzatyvo forma, pvz.: *Tou niturri kittans Dei wans pagār mien turrītwēi* PKP 139₆₋₇ ir vok. *du solt nicht andere Götter neben mir haben* PKP 138₆. Tiktai Janio Reiterio tekste „Tulkojuma paraugs“ (1675) kalbamasis įsakymas verčiamas latvių kalbai būdingesne posesyvumo raiškos konstrukcija, plg.: *Tōw nē buß but zittu Deewu preekfcha mana waiga* R 59₈₋₉.

Iš visų čia pateiktų pavyzdžių galima daryti išvadą, kad akuzatyvo vartoseną neigiamuosiuose sakiniuose su tranzityviniais veiksmažodžiais bus lėmusi vokiečių kalbos neigiamąjo sakinio konstrukcija, kuri tikriausiai buvo būdinga ir latviškai kalbančių vokiečių sociolektui, ir Rygos tarnei. Tai konstrukcijai pakluso ir ne visuomet su vokiečių kalbos sintaksės taisyklėmis sutampantys veiksmažodžiai. Pavyzdžiui, vokiečių kalbos konstrukciją *gedenke* + gen. (*gedenke öuerst myner*) vieni vertėjai verčia ta pačia vokiška, pvz.: *Beth pemin mannis* UP 238, 7, *peeminni mannis* GB 80; kiti vokišką konstrukciją keičia latviška, t. y. *pieminēt* + ak., pvz., *Beth pemin man* Ps 238, 7. Tačiau neigiamuosiuose sakiniuose ir vieni, ir kiti vartoja akuzatyvą,

⁴ Sunku identifikuoti tokias formas, kurių galūnės žymimos grafema *-e*. Pavyzdžiui, sakinyje *katters tu touwe wenige Dhele nhe ßoudtzeis effe* Ps 306 sprendžiant iš vokiško teksto konstrukcijos *die du dynes einigen Söns nicht vorschont* galima manyti, kad latviškajame sakinyje vartojamas genityvas, bet, antra vertus, negalima atmesti prielaidos, kad šioje konstrukcijoje *tauwe wenige Dhele* yra akuzatyvo forma.

nors vokiškuose tekstuose yra genityvas, plg.: *Nhe pemin tho es Greckes mane Jounibe* UP 238, 7, *Nepemin tös grekes no mane berne iöune cziwoschen* Ps 238, 7 ir vok. *Gedenke nicht der fünde myner jögent*.

Vardažodžių akuzatyvo su teigiamaisiais ir neigiamaisiais tranzityviniais veiksmažodžiais vartosenos taisyklėms paklūsta ir asmeniniai participiniai įvardžiai. Visuose tekstuose (rankraštinuose ir spausdintuose) iki 1675 m. (išskyrus Grūnavo „Nosfen Thewes“, kur yra forma *munis* (vns. gen.!) galbūt korektūros klaida vietoj *mum(i)s*) su kalbamaisiais veiksmažodžiais vartojamos akuzatyvo formos *mums*, *jums*, kurios, kaip minėta, yra sinkretizuotos su datyvo formomis, pvz.: *Beth pesti mums no tho loune* C 254, *Vnd ne wedde mums lounan kardenaschen* C 254, *Mhes luudtczam yums* Ench 57, *grib mums wyffes apryt* Ps 258, 3, plg. vok. *Er wil vns all verschlingen; O Kunx mums nelikt samaitath* Ps 136, 2, *Vnd dhe eewedd mums eekschan Kardenaschanas* McVM (LLS 6) etc. Tik Reiterio tekstuose šiais atvejais jau vartojamos akuzatyvo formos *mūs*, *jūs*, kurios aptinkamos vidurinėje tarmėje Kuržemės šnektose (plg. Rudzīte 1964, 123–124, 225), pvz.: *Unn nāewādd muuβ eeksch Kardinaschanaβ / bāt pāsti muuβ no taa Liauna* R 71^{23–24}.

Penkta, kaip rodo senųjų tekstų duomenys, latviškai kalbančių vokiečių sociolekte ir greičiausiai Rygos tarmėje teigiamieji tranzityviniai veiksmažodžiai valdė akuzaatyvą (*atzīt tuo grēku* ir *atzīt tuos grēkus*), o neigiamieji – ir genityvą, ir akuzaatyvą (*neatzīt tā grēka / neatzīt tuo grēku* ir *neatzīt tuo grēku / neatzīt tuos grēkus*). Todėl galima manyti, kad visiškosios nominacijos atveju greta junginio dgs. kilm.+veiksmažodžio abstraktas (*tuo grēku atzīšana*), plg.: *schos (...) wardes taes greke atsifschennes scaciet* C 284, *Ko girtha Bote ieb greke waidifchen?* C 265, pagal nevisiškosios nominacijos konstrukcijos modelį galėjo rasti ir junginys dgs. gal.+veiksmažodžio abstraktas (*tuos grēkus (ne)atzīšana*). Tuo atveju akuzaatyvo valdymas išlaikomas ir visiškosios, ir nevisiškosios nominacijos konstrukcijose. Neabejotina, kad šį reiškinių galima vadinti taisyklių papildymu (vok. *Regelzufügung*, žr. King 1971, 80) ir kad jis nėra nei latvių, nei vokiečių kalbos sintaksės raidos padarinys. Kalbamoji taisyklė yra vertėjų (gal tiksliau – latviškai kalbančių vokiečių sociolekto) kūrybos padarinys. Taip manyti leistų ir gausūs senųjų tekstų pavyzdžiai: *pi isbekschen taes grekes* C 275, *ahr nedarrifschenne doudses labbes darbes* C 285, *py βodifschenne toes lounes* UP 319, plg. vok. *by=steit thor straffe der böfen; py (...)pestifschens thos loudes* UP 279, 8, *py (...)pestifschens tos loudes* Ps 279, 8, plg. vok. *thor (...)erlöfinge der lüde; par sadærræfzana musus grækus* Elg 90^{1–2}, *par apgaismofzena tōs Pagganus* Elg 120⁵, *par aprakfzenu tōs fwæfzus* Elg 68^{12–13}, *scodibe taes besdewes* C 276 etc.

Pagal tą pačią taisyklę (*radīt tās lietas* → *tās lietas radītājs*) susiformavo ir daiktavardžio frazės su daugiskaitos akuzatyvu, kurių antrasis komponentas yra iš

tranzityvinio veiksmožodžio padarytas veikėjo pavadinimas (nomen agentis), pvz.: *Tu Radditais wueffes lethes* UP 133, 5, *Tu radditais wuffes lethes* Ps 133, 5, plg. vok. *Du schepper aller dinge; Thös bhediges epreczetais tu ese* UP 170, 2, *Tös beediges Epreczetais tu es* Ps 170, 2, plg. vok. *Der bedröeneden tröfter du byst; Salydczenatays thoes katre bypassufte* UP 286, 3, *salidtzenatays tos katre bypassudduffche* Ps 286, 3, plg. vok. *Vorföner derer de weren vorlarn* etc.

Kadangi kalbamuosiuose žodžių junginiuose, be akuzatyvo, vartojamas ir baltų kalboms būdingas genityvas (pvz.: *O Jhesu muße wuße pastitais* Ps 207, 1, plg. vok. *O Jesu vnser erlöser all; Katters iuse wuße pestitais gir* Ps 182, 2, plg. vok. *De iuwer aller Heilaudt ist; effe muße waddytays* UP 170, 5, *ef muse pawaditais* Ps 170, 5, plg. vok. *fy vnse leydeßman* etc.), nesunku suprasti, kaip vienoje daiktavardžio frazėje gali atsirasti ir daugiskaitos genityvas, ir akuzatyvas, plg.: *katters wueffe beediges Eprecetays gir* UP 164, 3 ir *Katters wuffes bedigeß eprezetais gir* Ps 164, 3, vok. *de aller blöden tröfterys*. Taigi galima kalbėti dar apie vieną genityvo ir akuzatyvo neutralizacijos poziciją. Susidarius tokioms sąlygoms daugiskaitos akuzatyvas pamažu turėjo brautis ir į junginius su kitais abstraktais (pvz.: *droudfibe taes Schwetes* C 252, plg. *zwæriu lydžiba* Elg 132₁₈; *Vnde tas auckstums tös kalna (= kalnu) tam pedar* Ps 176, 2, *tur būs (...)* *zôbus trisæßzana* Elg 21₁₃, *Beth tos loudes elke Dewe gir* Ps 177, *Natcz (...)* *tu swætz tos ßirdes gais* Ps 100, 1 etc.), ir į junginius su konkrečiais daiktavardžiais, pvz., *iūs tâs (= tôs) grækus kalpi* Elg 97₁₆ etc.

Prie daugiskaitos genityvo ir akuzatyvo neutralizacijos galėjo prisidėti ir konstrukcijų surieveiksmiu *daudz* dvejopa vartoseną: 1. Sakiniuose, kurių tarinys reiškiamas statyvinio netranzityvinio veiksmožodžiu,rieveiksmis *daudz* valdo genityvą, pvz.: *py mums gir tho Greeke doudtcz* UP 58, 5, *py mums gir doudcz to greku* Ps 58, 5, plg. vok. *by vns ys der fünde vël*. 2. Sakinių, kurių tarinys reiškiamas tranzityvinio veiksmožodžiu,rieveiksmis *daudz* netenka savo „valdomosios jėgos“ – ją perima tranzityvinis veiksmožodis. Todėl pagal vokiečių kalbos taisykles po *daudz* vartojamas akuzatyvas, pvz.: *doucz grekos esmu es darrys* Ps 209, 2, plg. vok. *vël fünd heb ick begangen* ir anksčiau minėtą pirmojo Dievo įsakymo sakinį su *wairak*: *tenw nebues wairak Dewes turret* C 256.

Ne tikslo kilmininkas, o akuzatyvas pagal vokiečių kalbos modelį senuosiuose tekstuose vartojamas ir su bendratimi. Dabartinės latvių kalbos gramatikos autoriai mano, kad tikslo kilmininkas su bendratimi į bendrinę kalbą ateina iš tarmių (žr. MG I 396), plg.: *iesim govju slaukt* ir *iesim govīs slaukt*. Klausimas, ar čia bendratis yra pakeitusi supyną, ar ta konstrukcija yra kitaip susiformavusi, tebėra atviras (žr. *Endzeļīns* 1951, 562 ir lit.). Tačiau viena aišku, kad latviškai kalbančių vokiečių sociolekte (galbūt ir Rygos tarmėje) buvo vartojama konstrukcija *tikslo akuzatyvas su bendratimi*, kuri konkuravo su latviška konstrukcija *tikslo kilmininkas su bendratimi*

(ar *supynu*), pvz.: *tas atkal nakam gir scodith d fciwes vnd nomurfches* C 251, *thas atkal naex βodyth toes cziwes vndei muernones* Ps 299, plg. vok. *he thokümpftig is tho richten de lëuendigen vnd de doden*. Ta pati konstrukcija vartojama ir prūsų tekstuose, pvz.: *isquendau tāns pergūbons wijrft preilīgint stans gijwans bhe a ulaufins* PKP 155₅₋₇, plg. vok. *von dennen er kommen wirdt zu richten die Lebendigen vnd die Todten*.

Išvados: 1. Kanizijaus katekizmo vertimo ir Elgerio tekstuose (*i*)o kamieno daiktavardžių vienaskaitos genityvas su *-es* [-^as], *-as* yra Rygos tarmės (*rīt*)-*as* tipo kilmininko vartosenos sferos išplėtimo padarinys; jo pasirinkimą greičiausiai lėmė ir gimtosios vokiečių kalbos daiktavardžių stipriojo linksniavimo kilmininko modelis, kuris struktūriškai labai artimas latvių kalbos ribotai vartojamam kilmininko modeliui. 2. Vokiečių kalboje būtino daiktavardžio frazės palydovo artikelio, kaip sintaksinio gramatinių kategorijų žymiklio, forma vertėjų pasirinkta ne vyriškosios giminės genityvo forma *tā*, o moteriškosios giminės forma *tās* dėl klaidingai suvokto derinimo ir formos *tās* struktūrinio panašumo į gimtosios kalbos artikelio vyriškosios giminės vienaskaitos kilmininko formą, plg. *des*. 3. Senuosiuose latvių tekstuose vartojamas vardažodžių daugiskaitos „genityvas“ su *-us* nėra „asimiliacijos“ su vienskiemenių rodomųjų įvardžių daugiskaitos „genityvu“ *tuos* padarinys, nes neįmanoma įrodyti, kad vakarinės latvių tarmės (kartu ir Rygos tarmė) būtų kada turėjusios tokio tipo įvardžių „genityvą“. 4. „Genityvo“ galūnę *-us* senuosiuose tekstuose iš esmės turi tik vyriškosios giminės ((*i*)o ir *i*jo kamienų) daiktavardžiai, išskyrus vieną kitą moteriškosios giminės daiktavardį, kurių giminė gali svyruoti. 5. Priėmus „asimiliacijos“ idėją senuosiuose tekstuose reikėtų laukti kitų kamienų daiktavardžių tokio tipo „genityvų“, pavyzdžiui, **pušus*, **acus*, **laužus*, **debesus*, plg. s. la. dgs. kilm. *pušu*, *acu*, *laužu*, *debesu*. 6. Tekstų duomenys leidžia daryti prielaidą, kad tiek vienskiemenių įvardžių *tuos* tipo forma, tiek vardažodžių (*vis*)-*us* (*grēk*)-*us* tipo kilmininko formos yra ne kas kita kaip daugiskaitos akuzatyvo formos, kurios dėl daugiskaitos genityvo ir akuzatyvo neutralizacijos tam tikrose pozicijose vartojamos pramaišiu su daugiskaitos genityvo formomis. 7. Pirmoji daugiskaitos genityvo ir akuzatyvo neutralizacijos pozicija galėjo rasti latviškai kalbančių vokiečių sociolekto prielinksninėse konstrukcijose, pavyzdžiui, pagal konstrukcijų *no+vns. gen. : no+vns. ak. = no+dgs. gen. : x* modelį simetriškai imta vartoti ir konstrukcija *no+ak*. 8. Antroji kalbamųjų formų neutralizacijos pozicija radosi taip pat latviškai kalbančių vokiečių sociolekte po to, kai visiškosios nominacijos atvejais tranzityvinio veiksmožodžio akuzatyvo valdymas buvo apibendrintas ir veiksmožodžių abstraktams, veikėjų pavadinimams: *atzīt / neatzīt tuos grēkus* → *tuos grēkus (ne)atzīšana*; *salīdzināt tuos cilvēkus* → *tuos cilvēkus salīdzinātājs* etc.

SOME REMARKS ON THE GENITIVE SINGULAR IN *-as* AND THE GENITIVE PLURAL IN *-us* OF LATVIAN OLD MANUSCRIPTS

Summary

In the translation of *Catechismvs Catholicorum*, as well as in Elger's texts, the genitive singular in *-es*[-^os] of (*i*)*o*-stem nouns results from the expanded sphere of application of the (*rīt*)-*as*-type genitive in the Riga dialect; the latter choice must have been determined by the substantival genitive model of the strong declension in the native German language, which was structurally similar to the genitive model with limited application in the Latvian language. The form of the German article chosen by the translators – not the masculine genitive form *tā*, but the feminine form *tās* – appeared due to erroneously understood concord and the structural similarity of the form *tās* to the form of the masculine genitive singular of the article in the native language, cf. *des*.

The nominal 'genitive' plural in *-us* (also spelt *-es* [-^os]) is not a consequence of 'assimilation' to the demonstrative pronominal 'genitive' plural *tuos*, as is maintained by Endzelīns, because it is impossible to prove that the Western Latvian dialects (the Riga dialect included) could ever have possessed a 'genitive' of such a type. The ending in question in the old texts is rather typical of the masculine (*i*)*o*- and *i**jo*-stem nouns only, except for some nouns whose gender may vary. Given that the idea of 'assimilation' is correct, in the old texts there should have appeared a similar type of 'genitives' in nouns of other stems, too, e.g. ^o*pušus*, ^o*acus*, ^o*ļaužus*, ^o*debesus*.

The textual data allow one to assume that both the pronominal *tuos*-type form and the nominal genitive (*vis*)-*us*, (*grēk*)-*us*-type forms are just accusative plural forms which, due to the neutralization of the contrast between the genitive plural and the accusative plural in certain positions, are used alongside the genitive plural forms. The neutralization could have occurred first in prepositional constructions used by the Latvian-speaking German sociolect. For example, according to the model of proportional analogy *no*+gen. sg. : *no*+acc. sg. = *no*+gen. pl. : *x*, there appeared the construction *no*+acc. The second position of the neutralization in question could have evolved in the process of full nominalization when the governing of the accusative of transitive verbs was generalized so that it could apply to verbal abstracts and names of agents, too: *atzīt* / *neatzīt tuos grēkus* → *tuos grēkus (ne)atzīšana*; *salīdzināt tuos cilvēkus* → *tuos cilvēkus salīdzinātājs*, etc.

LITERATŪRA

- Balkevičius J., 1998, Lietuvių kalbos predikatinių konstrukcijų sintaksė, Vilnius.
- Christophe B., 1996, Zur Deklination der Substantive in den *Evangelien* und *Episteln* von Georg Elger: historisch-vergleichende Studie über die Nominalmorphologie eines altlettischen Textes aus der Zeit um 1640. Hausarbeit zur Erlangung des Magistergrades (M. A.), Göttingen.
- Endzelīns J., 1951, Latviešu valodas gramatika, Rīga.
- Endzelīns J., 1979, Darbu izlase, III 1, Rīga.
- Forssman B., 2001, Lettische Grammatik, Dettelbach.
- Grabis R., 1991, Kūduma izloksnes teksti, Rīga.
- Gaudiņa M., 1964, Laidzes un Kandavas izloksne, – Valodas un literatūras institūta raksti, VIII, 143–296.
- King R. D., 1971, Historische Linguistik und generative Grammatik, Athenäum.
- Kušķis J., 1996, Fonētikas īpatnības XVI gadsimta rakstos, – Baltu filoloģija, VI, 79–86.
- Kušķis J., 1999, Dialektālā pamata atspulgs XVI un XVII gadsimta rakstu morfoloģijā, – Baltu filoloģija, VIII, 68–76.

- Nītiņa D., 1978, Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā, Rīga.
 Raģe S., 1964, Ērgemes, Lugažu un Valkas izloksnes fonētika un morfoloģija, – Valodas un literatūras institūta raksti, VIII, 5–142.
 Rosinas A., 1995, Baltu kalbu īvardžiai: morfoloģijos raida, Vilnius.
 Rudzīte M., 1964, Latviešu dialektoloģija, Rīga.
 Vanags P., 1996, Locījumu lietošanas īpatnības vecākajos latviešu rakstos, – Baltu filoloģija, VI, 71–78.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

- C – Catechismus Catholicorum. Istige pammaciſchen, Vine Pille, 1585 (cit. iš: A. Günther, Altlettische Sprachdenkmäler, I, Heidelberg, 1929).
 DP – Postilla Catholica... Per Kunigą Mikaloiv Davkszą... Wilniui, 1599.
 EE – Euangelia vnd Episteln aus dem deudſchen in vndeutsche Sprache gebracht, Königsperg, 1587.
 Elg – Evangelien und Episteln ins Lettische übersetzt von Georg Elger (hrsg. von Kārlis Draviņš), Lund, 1961.
 Ench – Enchiridion. Der kleine Catechismus ... ins undeutsche gebracht ... Königsperg, 1586.
 GB – Gliko biblija: Tā Swehta Gramata Jeb Deewa Swehtais Wahrds ... Rīga, 1585–1589.
 LLS – Latviešu literatūras sākotne, Rīga, 1977.
 Mc – Die Sprüche Salomonis in die Lettische Sprache gebracht Durch Georgium Mancelivm, 3u Riga, 1637 (cit. iš: A. Günther, Altlettische Sprachdenkmäler, II, Heidelberg, 1929).
 McP – Lang-gewünschte Lettische Postill... Verfertigt durch Georgivm Mancelium... 3u Riga, 1654.
 McVM – Lettisch Vade mecum ... Durch Georgivm Mancelivm, 1631.
 ME II – K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, II, Rīga, 1925–1927.
 MG I – Mūdienu latviešu literārās valodas gramatika, I. Fonētika un morfoloģija, Rīga, 1959.
 PKP – Prūsų kalbos paminklai, parengė Vytautas Mažiulis, Vilnius, 1966.
 Ps – Pfalmen und geiftliche Lieder oder Gefenge welche in der Kirchen Gottes 3u Rīga vnd anderen örtern Liefflandes... gefungen werden. Gedruckt 3u Riga in Liefflandt, 1615 (cit. iš: P. Vanags, Luterāņu rokas grāmatas avoti, Rīga, 2000).
 R – Eine Überfetzungs Probe ... Johannes Reuter, Rīga, 1675 (cit. iš: K. Karulis, Jānis Reiters un viņa tulkojums, Rīga, 1986).
 UP – Undeutsche Psalmen vnd geistliche Lieder oder Gefenge welche in den Kirchen des Fürſtentums Churland vnd Semigallien in Liefflande gefungen werden, Königsperg, 1587 (cit. iš: P. Vanags, Luterāņu rokas grāmatas avoti, Rīga, 2000).